

RECENZII

Joy Hendry, Simon Underdown, *Anthropology. A Beginner's Guide*, Onworld Publications, Oxford, England, 2012, 207 p.

Specializarea crescândă din antropologia contemporană într-o miriadă de subdomenii și arii de „expertiză” în materie face cu atât mai dificilă încercarea de a sintetiza realizările disciplinei într-un text introductiv, cuprinzător și apt în a ajuta antropologii să integreze și rafineze propria lor cunoaștere, și în a îngădui altor persoane (cu preocupări academice, sau nu) să înțeleagă agenda de cercetare a „științei omului”. O atare sarcină este acum preluată de „ghidul începătorului” propus de Joy Hendry și Simon Underdown, ambii predând antropologia la Oxford Brookes University, în Marea Britanie.

Autorii au drept temei (p. 1) premisa fundamentală și relativistă după care „De câtă vreme oamenii s-au întrebat de unde vin și au speculat asupra comportamentului celor cu care ei se învecinează, perceput ca fiind diferit de al lor, ei au gândit antropologic”. Această perspectivă ne amintește nouă, tuturor, atât propria noastră „umanitate comună”, în termenii „unității genetice” și „istoriei evoluționiste împărtășite” de noi toți, cât și diversitatea culturală ireductibilă a omenirii (pp. 5-6). Afirmările preliminare ale lui Hendry și Underdown încunoștințează astfel dimensiunea întretesută – biologică și culturală – a științei antropologice și, drept rezultat, a propriei lor cărți.

Capitolul inaugural al volumului – „Corpul uman” (pp. 10-29) – este o discuție asupra *fenotipului uman*, în egală măsură constituit de „genotip plus mediul geografic” (p. 11) și în mod crucial diferențiind oamenii de alte primat în „morfologia corporală, perioada de creștere și limbaj”, în pofida similarităților (de până la „96-99%”, în comparație cu cimpanzeii) de „schelet, dentiție, adaptabilitate generală și ADN”. În

această contextualizare evoluționistă, relevanța rasei este descrisă ca fiind limitată la „suprafața [epidermei]” (nu la nivelul genetic), în vreme ce corpul este interpretat și ca „un *model* de explicare și înțelegere a lumii”, în „scopuri sociale și culturale” ce includ uniforme militare, vestimentația ceremonială, tatuajul, obiceiurile de alimentație, igienă și eliminare a reziduurilor etc. (pp. 23-29).

Cu privire la „Modalitățile de gândire și comunicare” (un alt capitol, pp. 30-49), Hendry și Underdown au în vedere variabilitatea felurilor în „oamenii raționalizează ceea ce ei fac și spun”, în temeiul sistemelor deopotrivă diverse de clasificare și explicare a lumii, ideilor de socializare și formelor de comunicare (nonverbală, simbolică și lingvistică). Potrivit autorilor, limbajul apare ca o „comunicare îmbunătățită” (p. 45), beneficiind de „creșterea mărimii creierului [...] în timp, în cadrul subfamiliei hominine”, și de „poziția joasă a laringelui – capabil să genereze o gamă foarte largă de sunete [...], identificată pentru genul *Homo* începând cu specia *Homo ergaster* – probabil ‘cea dintâi umană’, în urmă cu două milioane de ani” (pp. 47-48).

Capitolul „Organizarea relațiilor sociale” (pp. 50-67) se referă pe larg la organizarea socială (în termeni de egalitate, ierarhie, putere socială, status prescrist și dobândit). Rudenia este văzută ca fiind „baza relațiilor sociale până și în societățile moderne” (în al cărui cadru „reședința, posibilitățile de moștenire și apartenența de grup sunt adeseori definite clar o dată ce fătul crește în pântecul mamei sale”, p. 58); referințe etnografice diverse – precum tribul african Nuer (E. Evans-Pritchard, 1940) – sunt astfel reproduse cu privire la însemnătatea alianțelor de căsătorie și grupurilor de descendență pentru sistemul

politic sau pentru continuitatea proprietății. Autorii sugerează că „o hartă utilă ar putea fi reprezentată la nivelul unei comunități pur și simplu prin observarea direcțiilor urmate o dată cu ducerea sau aducerea obiectelor materiale” (p. 63), ceea ce este exemplificat cu *relațiile clientelare* la populația pastorală de Sarakatsani din Grecia (J. K. Campbell, 1964), circulația brățarilor și colierelor la insularii Trobindezi (B. Malinowski, 1922) și obligațiile legate de schimbul de daruri în societățile arhaice (M. Mauss, 1924).

„Angajamentul cu natura” (pp. 68-85) reflectă abordarea pe care Hendry și Underdown înțeleg să o asume în legătură cu complexitatea interacțiunii umane cu mediul înconjurător. Autorii subliniază continua „relaționare dintre adaptarea biologică [precum mersul biped și dezvoltarea cerebrală] și adaptarea culturală [de pildă, întrebuițarea uneltelor]” (ceea ce ei consideră a fi început acum două milioane de ani, cu *Homo ergaster*). Hendry și Underdown văd „rolul inovației culturale” ca fiind „comun lui *Homo ergaster*, *Homo neanderthalensis* și *Homo sapiens*” în comportamentul acestora dintr-un „ansamblu larg de habitate, fără nevoia unei adaptări biologice suplimentare” (pp. 69-70). Alături de adaptarea culturală, oamenii sunt caracterizați prin a lor „uniformitate în mecanismele genetice și fiziologice de răspuns la căldura extremă, frigul extrem și altitudinea extremă”, spre deosebire de „primatetele nonumane” a căror „adaptare climatică variază între specii, și nu doar după habitate” (pp. 71, 74). Autorii menționează totodată „percepțiile *construite-cultural* ale lumii naturale”, cuprinzând modul de viață al populațiilor native ce aparțin mediului lor, ideea de proprietate asupra pământului (bazată pe sedentarizarea umană și pe agricultură), distincția universală dintre *natură* și *cultură* (Claude Lévi-Strauss) și dihotomia dintre *natură* și *tehnologie*, exprimată prin cultura materială (pp. 76-78, 82-83).

Un alt capitol – „Personalitatea” (pp. 86-101) – consemnează criteriile multiple de definire a unei anumite persoane în societate, începând cu ceremoniile de naștere și onomastice, spre

a include (de la o cultură la alta) „asocierea nou-născutului cu ideea de suflet sau spirit”, consangvinitatea, titlurile și rangurile etc. Substanțieri materiale ale personalității sunt identificate pentru *Homo sapiens* (în cazul picturilor rupestre) și chiar pentru perioade mai străvechi, date fiind „dovezile funerare ce sugerează acest lucru pentru *Homo heidelbergensis* (în urmă cu 500.000 de ani) și pentru *Homo neanderthalensis*” (pp. 99-100). În același timp, Hendry și Underdown atrag atenția asupra variabilității culturale din „prezentarea sinelui” ce poate apărea cumva „teatrală” în termeni de „înrolare”, „performare”, „plasarea în fața sau în spatele scenei” (Erving Goffman, 1959) și în diferențele comportamentale dintre *sine* și *persoană* (Marcel Mauss, 1938), ceea ce relevă contradicțiile dintre „așteptările de roluri ale societății largi” și „ceea ce oamenii spun că *trebuie să facă*, ceea ce ei *spun* că fac, și ceea ce ei [realmente] *fac*” (pp. 95-97).

Următorul capitol – „Ritual, ceremonie și identitate” (pp. 102-118) – este o explorare suplimentară a personalității asupra a ceea ce un simbol (ca „unitatea cea mai mică a unui ritual”) sau o ceremonie angajează la nivelul „comportamentului *prescriș de societate*” (p. 102). În această privință, teoria perenă a lui Arnold van Gennep despre „riturile de trecere” (1909) furnizează cadrul interpretativ pentru fapte altminteri disparate precum ritualurile de separație în cazul țigăncilor însărcinate din Anglia (Judith Okely, 1996), ceremoniile onomastice de inițiere din Scoția și pictarea cu ocră ca o ceremonie de incorporare la populația Maasai, în Africa (p. 107). Așa cum Hendry și Underdown remarcă (p. 108), „în vreme ce multe asemenea ritualuri la populațiile indigene apar ca fiind crude în fața oamenilor occidentali, societățile industriale ‘moderne’ – cu adolescența [extinsă] până spre treizeci de ani – nu par să fi găsit un rit de trecere care să asigure intrarea deplină în viața adultă”. Autorii evidențiază totodată caracterul general uman al „ritualizării genului și sexualității” (știut fiind faptul că „atunci când un copil vine pe lume, sexul acestuia este îndeobște primul

lucru anunțat”, p. 112), precum și distincția în „crearea identității” dintre statusul *prescrib* (ceea ce, bunăoară, riturile de trecere validează) și statusul *dobândit* (ceea ce depinde de *intermedierea* personală a cuiva).

Printr-un capitol dedicat „Modurilor de apartenență” (pp. 119-135), Hendry și Underdown clarifică „relația dintre identitatea personală și un grup mai larg, prin limbă, religie, [și] etnicitate”. De această dată, *cultura și natura* apar mult mai conciliante între ele, prin intermediul „descendeței de clan dintr-un totem, animale de companie ca ‘membri ai grupurilor umane’, folclorul metamorfozelor om-animal, transformări animale de tip șamanistic” etc. (p. 132). Cât despre „regnul uman” *per se*, normele sale de apartenență includ sau recurg la limite ca spațiile rituale, private sau publice, structurile politice, națiunile..., spațializarea domestică pentru bărbați și femei, îmbrăcămintea distinctivă a grupurilor etnice și religioase, și – din nefericire – violența (de la terorism și război, până la etnocid). Spre a urma expunerea autorilor, criteriile de apartenență tradițională continuă să fie efective în lumea contemporană, din moment ce „pe o stradă, veți indica numărul de casă, într-un oraș, numele străzii, într-o altă localitate, numele orașului, și așa mai departe. Doar într-o țară străină, veți indica numele țării [dumneavoastră] de origine” (p. 129).

Cu un capitol despre „Specia globală” (pp. 136-155), J. Hendry și S. Underdown realizează un sinopsis antropologic la un nivel „macro” de la originile umane în Valea Omo din Etiopia, la timpurile moderne cu ale lor experiențe de piață, colonialism și „dezvoltare”. Autorii evocă cele „trei modele majore” de explicare a răspândirii oamenilor în preistorie, și anume „(1) Dinspre Africa” (cel mai acceptat model, în legătură cu biologia, comportamentul și cultura lui *Homo sapiens* din Africa, cu circa 200.000 de ani în urmă, apoi cu difuziunea acestuia și înlocuirea tuturor celorlalte populații hominide printr-o incidență redusă sau absentă a încrucișării cu alte specii umane), „(2) Continuitatea multiregională” (cu evoluția lui *Homo sapiens* derivând din *Homo erectus* în Asia or *Homo*

heidelbergensis în Africa, cu un flux semnificativ de gene între populații și cu diferențele curente dintre acestea rezultând din conservarea unor trăsături umanoide originare), și „(3) Asimilarea” (cu *Homo sapiens* evoluând mai întâi în Africa, apoi dispersia acestuia și schimbul anumitor gene cu alte specii umane din Europa și Asia) (p. 139). În vreme ce diversitatea în culoarea pielii este corelată cu „relația clar biologică dintre concentrația melaninei (pigmenții din piele), expunerea la soare și sinteza vitaminei D, ce este esențială pentru dezvoltarea unor oase puternice și sănătoase”, Hendry și Underdown ne reamintesc faptul că, din moment ce „omul poate fi singurul animal propriu-zis dependent de cultură pentru supraviețuirea sa”, „[ființa umană] este mai mult decât suma genelor [sale]” (pp. 142, 143). În conexiune cu agenții globalizării timpurii (precum negoțul și misionarismul), migrarea umană este de asemenea vizibilă în, și răspunzătoare de, *marketizarea obiectelor* (p. 148). Consemnând apariția unei „antropologii a dezvoltării”, autorii sunt totodată conștienți de „vocabularul insidios al *progresului și dezvoltării*”, ce a ajutat „un număr restrâns de națiuni să domine întregul sistem global”, pe baza răspândirii unor „valori” ca democrația, drepturile omului și capitalismul (p. 152).

Capitolul privind „Antropologia în era comunicării globale” (pp. 156-172) este o investigație complementară a unor fenomene contemporane ca migrația forței de muncă (inclusiv aceea a studenților), refugiarea politică, turismul (ca un contact intercultural ce afectează culturile indigene) și schimbarea tehnologică (în special, prin internet și comunitățile de tip diaspora, cele „virtuale” și *conexiunile transnaționale* [Ulf Hannerz, 1996]) (pp. 157-162). În încercarea de evaluare a *impactului local* al unor asemenea procese, este recunoscut rolul antropologiei în „asistarea populațiilor locale în a-și face auzită vocea în lume”, cu deosebire împotriva așa-numitei „dezvoltări sustenabile” care, în termenii politicilor de „conservare a biodiversității”, ajunge de fapt să „neglijeze ființele umane ce locuiesc zona luată în considerare” (pp. 164-165). Autorii reflectează

și asupra „biologiei viitorului”, potrivit căreia azi oamenii sunt „parte integrală a unui mult mai larg ecosistem ce cuprinde întreaga planetă”, cu prevalarea identificării genetice (mai degrabă decât descrierea anatomică) a speciilor umane dispărute (p. 170).

Capitolul de încheiere – „Practicarea antropologiei” – inspectează situația disciplinei în lumea schimbătoare a zilelor noastre, de maniera în care Hendry și Undertown au în vedere atât metodologia (observarea participativă ca „adevăratul miez al experienței antropologice”, p. 174), cât și etica (privind revendicările indigenilor de reînnoire a strămoșilor lor, precum și acodurile internaționale de împiedicare a mutării fosilelor din țările în care acestea sunt descoperite, p. 179). Rezultatele muncii antropologice – așa cum sunt etnografiile, fotografiile, înregistrările muzicale, videoclipurile și filmele (p. 177) – sunt apreciate pentru contribuția lor la interpretarea adecvată a evidențelor de teren, fie în studiul bioantropologic al fosilelor

într-un plan interdisciplinar (în anatomie, geologie, fizică, biologie etc.), fie – în cazul antropologiei culturale – prin contextualizarea rolului și funcției artefactelor și, în general, prin „încadrarea probelor și notelor etnografice în viziunea *holistică* a vieții” (pp. 180-182).

Manualul lui Hendry și Underdown este scris în mod explicit pentru oricine intenționează să se familiarizeze cu domeniul antropologiei ca întreg (sub raport biologic și cultural, deopotrivă). În cuvintele autorilor, „unul dintre scopurile centrale ale cărții” este cel de „a deschide antropologia către o largă audiență” (p. 182). În vreme ce acest obiectiv generos depinde și de modalitățile (externe) în care lucrarea de față este diseminată și recenzată (incluzând a noastră succintă prezentare), calitățile intrinseci ale textului – în special, accesibilitatea stilului și proporția echilibrată a informației sale bibliografice – îl recomandă cu îndreptățire studenților și specialiștilor în egală măsură.

Marin Constantin